

Розділ IV. Особливості психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу у закладах освіти

УДК 159.9

Євсікова А. В.

Практичне втілення принципу доступності у вокально-хоровому вихованні учнів початкової школи

Анотація. У даній статті розглядається психолого-педагогічна сутність дидактичного принципу доступності. Представлено авторську позицію щодо методичних засад реалізації принципу доступності у вокально-хоровому вихованні учнів початкової школи. Означено правила реалізації дидактичного принципу доступності навчання в умовах шкільної практики та проаналізовано можливості практичного втілення даних правил у вокально-хоровій роботі з учнями початкової школи.

Ключові слова: принцип навчання, принцип доступності, вокально-хорова робота, початкова освіта.

Євсікова А. В. Практическое воплощение принципа доступности в вокально-хоровом воспитании учащихся начальной школы

Аннотация. В данной статье рассматривается психолого-педагогическая сущность дидактического принципа доступности. Представлено авторскую позицию относительно методических основ реализации принципа доступности в вокально-хоровом воспитании учащихся начальной школы. Определены правила реализации дидактического принципа доступности обучения в условиях школьной практики и проанализированы возможности практического воплощения данных правил в вокально-хоровой работе с учащимися начальной школы.

Ключевые слова: принцип обучения, принцип доступности, вокально-хоровая работа, начальное образование.

Evsikova A.V. A practical embodiment of the principle of availability in vocal and choral education of elementary school students.

Summary. In this article is considered a pedagogical and psychological essence of a didactic principle of availability. There was shown an author's position of the methodical bases in a didactic principle of availability realization in vocal and choral education in an elementary school. There were designated the rules of a principle of availability realization in education in school practice conditions and were analyzed the possibilities of these rules practical invention in vocal and choral education in an elementary school.

Keywords: didactic principle, principle of availability, vocal and choral education, elementary education.

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобального реформування

освітнього простору у контекстуальних вимірах гуманізації не останню роль в особистісному розвитку учнів початкової школи займає музична підготовка. Розуміння музики як форми художньо-естетичного спілкування [3;5;6;8], оволодіння навичками сприймання-розуміння семантики музики зумовлює гармонійність психічного розвитку дитини [2;6], сприяє формуванню естетичного й інтелектуального потенціалу особистості. «Музичне виховання, – як зазначав у своєму дослідженні відомий мистецтвознавець і психолог Г.С.Тарасов, – має розвивати у людини не вузько суб'єктивістський і зовні функціональний підхід до музики, служити приватним сторонам людської особистості, а здійснюватися разом із цілісним розвитком духовних властивостей людини» [5, с.134].

Проте означена тенденція потребує детального психолого-педагогічного обґрунтування. Як засвідчує шкільна практика вчителі не завжди дотримуються в своїй роботі дидактичних принципів навчання, які означають основні вимоги щодо змісту та організації навчального процесу. У теорії розвитку музичних здібностей, музичній педагогіці, методиці викладання музики недооцінюється роль особистісного аспекту музичного виховання дитини, що детермінується, зокрема, і втіленням у педагогічну практику вокально-хорового виховання принципу доступності. Окреслення методологічної і методичної складової даного питання обумовлює проблемне поле даної статті.

Аналіз досліджень із теми. Найкращою роботою із проблеми музичних здібностей психологи (Є.П.Ільїн, Г.С.Тарасов, Ю.А.Цагареллі та ін.) [2;5;8] визнають відому монографію Б.М.Теплова «Психологія музичних здібностей» [7], що набула заслуженого визнання у авторитетних музикантів і педагогів. У своєму дослідженні Б.М.Теплов підмічає такі особливості музики як висотну, тембральну, ладогармонійну, часову (темпо-метроритмічну), композиційну організацію, що у процесі практичної діяльності (вокальної, слухової, виконавчої практики) людини все більш повно відображуються у її свідомості і дозволяють вибудовувати діяльність відповідно до об'єктивних законів музичного твору. Успішність занять музикою, відповідно, залежить не тільки від набутих у практиці знань, умінь і навичок, але й від здатності до слухової орієнтації у звучанні, оперативності використання слухових відчуттів, образів у процесі поточної діяльності [7].

За роки, що минули після видання монографії Б.М.Теплова, психологія і музикознавство зробили значний крок уперед. Розуміння музики як форми художнього спілкування (Л.А.Мазель, В.В.Медушевський, Є.В.Назайкинський, Г.С.Тарасов, Ю.А.Цагареллі та ін.) принципово змінили трактування музичної діяльності, дозволили поряд із гностичними характеристиками виявити комунікативні особливості музичних здібностей [5;6]. Це, у свою чергу, дозволило оптимізувати методику викладання музики у загальноосвітніх школах [3;4] і реалізувати дидактичний принцип доступності [1;3;4]. «В умовах загальноосвітньої школи не слід із перших кроків форсувати чистоту і ретельність звуковисотного інтонування і сприймання музики. Це задача всього циклу музичного навчання. < ...> На перших етапах важливіше інше: намагатися утримати життєве, нехай і не завжди адекватне, проте все ж таки образне

ставлення дитини до музики. Однак згодом педагог повинен реконструювати природні життєві враження дітей з тим, щоб музика стала головним «оповідачем», діючою особою цих життєвих уявлень. Це й буде першим ступенем (етапом) розвитку музичного слуху школярів на уроках музики», – наголошує Г.С.Тарасов у своїх наукових роботах [6, с.109 – 110].

З огляду на означене **метою** даної статті ми вважали розкриття сутності дидактичного принципу доступності навчання учнів початкової школи і окреслення практичних шляхів його реалізації в умовах шкільної практики вокально-хорового виховання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури [1;3;4;6;8 та ін.] дозволяє стверджувати, що сучасний урок повинен мати вигляд цілісної упорядкованої системи, в організації якої провідне місце займають дидактичні принципи навчання – керівні положення, що відображають загальні закономірності процесу навчання і визначають вимоги до його змісту та організації [4]. Одним із дидактичних принципів навчання є принцип доступності, який розглядається як вимога, що реалізується у дохідливості викладання, компенсуванні складнощів змісту навчального матеріалу майстерним його поданням.

Узагальнення теоретико-методологічних положень реалізації принципу доступності та аналіз методичного досвіду викладання музики у початковій школі дозволили нам сформулювати методичні підходи до реалізації принципу доступності у вокально-хоровому вихованні учнів початкової школи, представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Методичні підходи до реалізації принципу доступності у вокально-хоровому вихованні учнів початкової школи

Правила реалізації дидактичного принципу доступності навчання	Практичне втілення правил принципу доступності навчання в вокально-хоровій роботі з учнями початкової школи
Усе, що підлягає вивченню, повинно бути розподілено відповідно до віку так, щоб пропонувалося для вивчення лише те, що доступне для сприймання.	Вокальний репертуар використовується відповідно до навчальних програм. Вчитель має право в межах 10 % змінити цей репертуар, якщо з якихось причин пісня є складною для сприймання та виконання дітьми. У процесі вокально-хорової роботи корисно включати у розспівки вправи, які сприяють засвоєнню навичок співацького дихання, налаштовують на ансамблевий спів, допомагають прислухатися один до одного, утворювати унісонне звучання
Зміст і способи навчання повинні дещо випереджати розвиток учнів (орієнтуватися на зону ближнього розвитку). Не варто збільшувати тривалості монологів: слід відчувати, що треба пояснити, а що учні спроможні збагнути самі.	В організації вокально-хорової роботи вчитель повинен орієнтуватися на сучасні інноваційні підходи, що спрямовують навчальний процес на розвиток учнів, а не лише на засвоєння ними знань, умінь та навичок. Однією із актуальних інновацій в музичному вихованні учнів є здоров'язберігаюча технологія – дихальна гімнастика О. М. Стрельникової, що сприяє поступовому переходу із індивідуально-фізіологічного дихання – ключичного, до діафрагмального дихання.
У процесі навчання потрібно обов'язково враховувати індивідуально-типологічні	Методика музичного виховання рекомендує використовувати в процесі вокально-хорової роботи індивідуальний спів окремих учнів – як приклад належного співу. Також доречним є і групова

<p>характеристики учнів (зокрема і научуваність). Це дозволить об'єднати в диференційовані підгрупи учнів із близькими характеристиками і досягти мети, поступово нарощуючи вимоги.</p>	<p>форма вокально-хорової роботи, коли вчитель за бажанням учнів утворює на уроці «тимчасовий» вокальний ансамбль. Як варіант спів вокального ансамблю на уроці може підтримуватися «інструментальним» ансамблем.</p> <p>Під час розспівування дітей молодшого шкільного віку слід звертати увагу на їх примарну зону звучання: розпочинати варто із дітей-«гудошників» у тональності <i>Hes dur</i>, і вже в тональності <i>Es dur</i> приєднувати до співу тих дітей, які чисто інтонують.</p>
<p>Усі причини, що гальмують навчально-виховний процес, потрібно вчасно виявляти та усувати (або зводити їхній вплив до мінімуму).</p>	<p>У процесі роботи над піснею слід своєчасно звертати увагу на невірне освоєння вокально-хорових навичок, так як молодші школярі дуже швидко здатні запам'ятовувати, як «вірне» так і «не вірне».</p>
<p>Навчання передбачає певну міру труднощів, долаючи які діти формують уміння та навички. Тож потрібно встановлювати оптимальні темпи навчання, за потреби змінювати їх.</p>	<p>Перш ніж проводити вокально-хорову роботу з учнями, потрібно перш за все визначитись, які головні задачі повинні бути під час цієї роботи, які б спонукали дітей до навчальної діяльності у процесі роботи над піснею.</p> <p>Наприклад: робота над характером звуковедення, звукоутворення, навичкою дихання, артикуляцією та дикцією</p>
<p>Застосуйте найновіші досягнення теорії: конкретні завдання розв'яжте за допомогою «маленьких кроків» навчання, узагальнені прийоми мислення формуйте за допомогою «збільшених кроків».</p>	<p>У процесі вокальної роботи з учнями молодшого шкільного віку, обов'язково повинна бути систематичність, послідовність. Мета цієї роботи повинна передбачити чіткі та конкретні задачі. Починати роботу над піснею слід завжди з самого доступного, зрозумілого для дітей і після чого тільки переходити до складніших виконавських задач. Головним завданням вчителя є формування у дітей початкових класів навичок співацької діяльності (правильна співацька постава, співацьке дихання, звукоутворення, дикція та артикуляція). Це завдання повинно поступово вирішуватися на кожному уроці</p>
<p>Потрібно застосовувати операції мислення: аналогію, порівняння, протиставлення, даючи поштовх дитячій думці, розвиваючи мислення.</p>	<p>Важливою складовою у вокально-хоровому вихованні учнів є надання дітям поштовху до активної розумової діяльності. Не намагатися давати відповіді за них, а навпаки стимулювати їх до висловлення власної думки.</p> <p>Враховуючи, характер мислення молодших школярів (наочно-образне мислення), важливо для більшої доступності виконання ними вокальних вправ і розспівок, використовувати їх не лише на окремі склади а, пов'язуючи їх, з певним образом, наприклад: поспівка «Зозуля»</p>
<p>При вивченні нового і складного матеріалу варто залучати до роботи передусім сильних учнів, а на етапі закріплення - середніх і слабких</p>	<p>У вокально-хоровій роботі корисно та дієво на етапі розспівування, групувати дітей так, щоб утворювався потрібний баланс: сильні діти – основа групи, інші – слабкіші, підлаштовуються.</p>
<p>Доступність залежить від мови вчителя: слід уникати монотонності, застосовувати яскраві факти, образи, приклади з життя, літератури.</p>	<p>Вчитель повинен зацікавити піснею дітей, викликати бажання її вивчати, а для цього демонстрація, розповідь про пісню повинні бути емоційними, художньо-виразними. У співацькій діяльності дуже важливим є метод демонстрації пісні вчителем, коли вчитель не лише емоційно передає зміст пісні, а й демонструє дітям, як потрібно відкривати рот, артикулювати слова, як потрібно дихати тощо</p>
<p>Реалізуючи принцип доступності, головну увагу слід приділяти керуванню пізнавальною діяльністю учнів: пересічний учитель повідомляє істину, хороший – учить її відкривати.</p>	<p>Вчитель не повинен давати дітям готових знань. Він повинен стимулювати дітей до самостійного пошуку знань під керівництвом вчителя.</p> <p>Наприклад: вчитель сам пояснив, який характер пісні, а правильним було б поставити дітям питання, і на основі змісту пісні визначити її настрій та характер виконання.</p>

В цілому впровадження у практику викладання музики для учнів початкової школи принципу доступності сприяє розкриттю творчого потенціалу кожної особистості. Дана теза узгоджується із твердженням Г.С.Тарасова, який підкреслював, що лише діалектичне урахування внутрішніх можливостей і запитів особистості та досить тонко і глибоко відображених у музичній педагогіці внутрішніх вимог художньої практики, що активно розвивається, здатне вивести музичний розвиток людини на дійсно перспективну, творчу дорогу [5, с. 134].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проблема дотримання дидактичних принципів у практиці навчально-виховного процесу вважається однією із актуальних в системі психолого-педагогічної науки. У принципах зафіксовано тисячолітній досвід організації та реалізації навчання і виховання, скоригований науковими дослідженнями і передовим педагогічним досвідом сучасних педагогів-практиків. Саме тому методологічно вивіреним навчальний процес сприятиме оптимізації потенційних можливостей кожного суб'єкта навчально-виховної діяльності. Особливо важливим у практиці вокально-хорової роботи із молодшими школярами є реалізація правил впровадження принципу доступності навчання.

Виконане дослідження має теоретико-методологічний характер і не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на уточнення даних шляхом виконання емпіричного дослідження пізнавального інтересу школярів початкової школи до уроків музики в умовах цілеспрямованої реалізації принципу доступності. Доцільним може стати дослідження значущості інших дидактичних принципів в сучасному освітньому просторі.

Список використаної літератури

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – Київ : Академ-видав., 2004. – 352 с.
2. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Евгений Павлович Ильин. – Санкт-Петербург: Питер, 2009. - 448 с.
3. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. / О. М. Олексюк. – Київ: КНУКіМ, 2006. – 188 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник / О. Я. Савченко. – Київ : Грамота, 2012. – 504 с.
5. Тарасов Г. С. Музыкальное воспитание и развитие личности / Г. С. Тарасов. // Вопросы психологии. – 1990. – № 4. – С.131 – 134.
6. Тарасов Г. С. Психология музыкального восприятия школьников / Г. С. Тарасов. // Вопросы психологии. – 1991. – № 2. – С.107 – 113.
7. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов // Проблемы индивидуальных различий. - Москва : Наука, 1961. – 248 с.
8. Цагарелли Ю. А. Общая психологическая характеристика деятельности музыканта-исполнителя / Ю. А. Цагарелли. - Санкт-Петербург: Композитор. Санкт-Петербург, 2008. - 212 с.